

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה

22261 70%

מועד קיץ תשפ"ג 2023

הפתרון נכתב על ידי רועי אדחוח (רכז),
ענבר קפלן ואיילת כהן.

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

חלק א

שאלה 1

סעיף א'

תהליך הרחקת היהודים ובידודם מן החברה בגרמניה בשנות השלושים היה הדרגתי, והנאצים קידמו אותו באמצעים שונים. אחד מהתחומים שבאים לידי ביטוי מקטע המקור היא התעמולה הנאצית. מקטע ניתן ללמוד כי הוכנסו ספרים אנטישמיים (למשל "הפטריה המורעלת" מאת יוליוס שטרייכר) לכיתות הלימוד המדגשים את הדימויים השליליים של היהודים כפי שהנאצים הדגישו אותם – תתי גזע, הורסי תרבות, יצורים שטניים ומקור הרוע, חיידקים וטפילים שמטרתם לנצל את העם הגרמני ולהחליש את הגזע הארי. בנוסף, במרחב הציבורי נתלו כרזות וחולקו פליירים שהעבירו לעם הגרמני מסרים אנטישמיים כלפי היהודים בגרמניה כדי ליצור הפרדה שנאה כלפיהם. בזמן השלטון הנאצי שונו תוכניות הלימוד בכל מוסדות החינוך במקצועות השונים, והוחלפו בכאלו שהטמיעו את הרעיונות של האידיאולוגיה הנאצית – בעיקר אלו הכוללים תכנים גזעניים והאנטישמיים, המאדירים את הגזע הארי מול יתר הגזעים הנחותים. המורים והמרצים, גם כן הוחלפו לאלו ארים לחלוטין. באמצע שנות השלושים בגרמני הנאצית הועברו חוקים המגבילים את שילוב היהודים במוסדות החינוך הציבוריים, ובחוקי נירנברג (1935) שללו את אזרחותם הגרמנית (חוק אזרחות הרייך) ואיסור קיום יחסים עם גרמנים ארים (החוק להגנה על כבוד הדם הגרמני).

שתי דוגמאות מקטע המקור:

- "תמיד היו לה המון כרוזים ופליירים, ספרונים וחומרים אחרים בילקוט, עם שאר המחברות והספרים." – ניתן להבין כי הנאצים חילקו חומרי תעמולה אנטישמיים לתלמידים בבתי הספר כדי שיוכלו לקרוא הפיץ את הרעיונות האנטישמיים והגזעניים שלהם ברבים.
- "את גרמניה טובה, הכוונה ליהודים האחרים: הפציפיסטים, הסוציאליסטים והליברלים, שבגדו בגרמניה ושאותם היטלר רוצה לסלק מעמדות השפעה." – ניתן להבין כי הנאצים הטמיעו בציבור הארי-הגרמני כי היהודים הם אלו שהיו מאחורי הקלעים לקראת סיום מלחמת העולם הראשונה ושגרמו לאסון של רפובליקת ויימאר (גרמניה הדמוקרטית) בהשפעה על הממשלה לחתום על חוזה ורסאי המשפיל. האידיאולוגיה הנאצית שללה את רעיונות ועקרונות הדמוקרטיה כי הם הדגישו את החשיבות של הגבלת השלטון, הפרדת הרשויות והשמיר על זכויות האדם, האזרח והמיעוטים. גרמניה הדמוקרטית סבלה מאי-יציבות פוליטית וממשברים חברתיים-כלכליים (בעיקר לאחר נפילת הבורסה בארה"ב – 1929) ושגרמו להרבה מאוד ייאוש ומצוקת רעב אצל העם הגרמני. הנאצים הפיצו את "אגדת תקיעת הסכין בגב האומה" והפכה את היהודים בגרמניה לכאלה שבגדו במדינה ובעם הגרמני. כל אלו גרמו לגרמנים רבים להתרחק מן היהודים בחברה הגרמנית ולשנוא אותם.

אחד מן הצעדים שנקט המשטר הנאצי כלפי היהודים בגרמניה בשנים 1935-1938 הוא "ליל הבדולח". ליל הבדולח' היה הפעולה הראשונה האלימה והמאורגנת של השלטון הנאצי כנגד היהודים. בליל שבין ה-9 ל-10 בנובמבר 1938 התפרעו חברות של ארגון ה-S.S. ברחבי ערים מרכזיות בגרמניה, יחד עם אנשים מהרחוב. במסגרת 'ליל הבדולח' נופצו חלונות ראוה של חנויות היהודים, נהרסו מבני קהילה ודת, נרצחו כ-100 יהודים, ונשלחו כ-30,000 יהודים למחנות ריכוז. בנוסף לכך, היהודים נדרשו לשלם מכספים את תיקון נזקי הפוגרום.

'ליל הבדולח' נחשב לנקודת מפנה ביחס כלפי יהודי גרמניה, כיוון שעד אז הפגיעה השלטונית ביהודים הייתה רק חוקית וחברתית. ב-'ליל הבדולח' בפעם הראשונה הייתה פגיעה פיסית מאורגנת על ידי השלטון ביהודים. בנוסף, הייתה זו הפעם הראשונה בה נשלחו יהודים למחנות ריכוז בשל יהדותם. כלומר, צעד זה קידם את תהליך הרחקתם של היהודים מן החברה הגרמנית, בכך שהוא התיר את הרסן והפך את הפגיעה הפיזית ביהודים לדבר לגיטימי. כתוצאה מכך, חלק מהיהודים הבינו שיש חשש כבד לחייהם בגרמניה ולכן החליטו להגר למדינות אחרות. אחת המטרות של הנאצים במדיניות שלהם כלפי היהודים הייתה ליצור גרמניה נקייה מיהודים ("יודנריין") ו"ליל הבדולח" בהחלט קידם זאת.

סעיף ב'

דפוס ההתייחסות של רוב האוכלוסייה המקומית בארצות הכיבוש הנאצי כלפי היהודים היה "עמידה מן הצד". שני הסברים לכך, הם:

- אנטישמיות – חלק מהאוכלוסייה במדינות הכיבוש הנאצי היו אנטישמיים עוד לפני המלחמה (בעיקר במזרח אירופה). כאשר הנאצים הגיעו והחלו לממש את שלבי ביצוע 'הפתרון הסופי', אלו גילו אדישות לגורל היהודים או שיתפו פעולה עם הנאצים – עם זה בהלשנות במיקום יהודים (שהסתתרו) בתמורה להטבות או השתתפות פעילה במעשי רצח המוניים של יהודים (חלקם בתפקידם כשומרים במחנות ההשמדה).
- מצב כלכלי, חוסר וודאות ופחד מהנאצים – הנאצים קבעו (בעיקר בפולין) שמי שמסייע ליהודי, דינו מוות. לכן אנשים שמרו על עצמם ועל משפחתם ונמנעו מלסייע ליהודים. באופן טבעי אנשים נוטים לשמור על עצמם לפני שסייעו לאחרים, במיוחד עם לא ידעו מתי הכיבוש הנאצי יסתיים ובניתיים הם צריכים לשרוד ולהתמודד עם מצוקה כלכלית. הנאצים ניצלו את העמים הסלאבים באזורים הכבושים, והשתמשו ברכושם לטובת המאמץ המלחמתי.

בעמוד 301 בתוך ספר הלימוד 'נאצים, מלחמה ושואה, יגאל משעול, היי סקול, רואים תמונה של חסיד אומות העולם ראול ולנברג עם עוזריו היהודים בשגרירות שבדיה בבודפשט שבהונגריה. מכאן שניתן להבין, שהיה לו קשרים אישיים ויחסים טובים עם היהודים בהונגריה בזמן מלחמת העולם השנייה. חסידי אומות העולם היו לא יהודים שהסתכנו בחייהם בניסיון להציל יהודים בתקופת השואה, וללא ממטרה של רווח כלשהו, אלא מתחושה אנושית ומחויבות מוסרית ומצפונית או התנגדות לאידיאולוגיה הנאצית.

ראול ולנברג היה איש דיפלומט ואיש עסקים שבדי. בשנת 1944 הגיע להונגריה כנציג מטעם ממשלת שבדיה. הוא ניצל את היותו דיפלומט ופעל למען הצלת יהודים. למשל הוא שיכן כ-15,000 יהודים בבתים אשר היו תחת חסינות דיפלומטית ובכך הנאצים לא יכלו להיכנס אליהם. בנוסף, הוא חילק ליהודים רבים תעודות מסע שבדיות ובכך הם קיבלו את הגנתם של ממשלת שבדיה. כלומר, הנאצים לא יכלו לפגוע בהם. בהשפעתו נמנעו הנאצים בינואר 1945 להפציץ ולחסל את הגטו בבודפשט בו היו כ-100,000 יהודים. ראול ולנברג הוכר כחסיד אומות העולם מטעם יד ושם בשנת 1966.

שאלה 2

סעיף א'

על פי קטע המקור, הטענה של צ'רצ'יל בנוגע למצב המלחמה הוא שהכוחות הנאצים נמצאים במצב של נסיגה עקב תבוסות קשות בקרבות רבים באירופה וסופם קרב ובא ועם זאת הנאצים ממשיכים לפגוע קשות ביהודים באירופה (ביצוע 'הפתרון הסופי'). בקטע: "פני המלחמה נשתנו".

שתי עובדות היסטוריות המוזכרות בקטע ומנמקות את טענתו, הם:

- "שינוי מוחלט. שוחררו בלגיה, צרפת והולנד בחלקה" – ניתן להבין שכוחות בעלות הברית (הבריטים) הצליחו לשחרר מדינות במערב האירופה שהיו תחת הכיבוש הנאצי מתחילת המלחמה.
- כוחות הנאצים נמצאים בנסיגה וסובלים מאבדות קשות ופגיעות בציוד מלחמה – בקטע: "הופלו בקרבות אוויר 47 מטוסים גרמניים. כך עולה מספר המטוסים הגרמניים שהושמדו (ע"י הכוחות הבריטיים) בשלושת הימים האחרונים ל-132...". [כוחו של העריץ נשבר. 400,000 מחייליו נהרגו או נפצעו, ולמעלה ממחצית המיליון נלקחו בשבי. נוסף על אלה נותרו כ-200 אלף חיילים גרמנים לאורך חופי הולנד, ונפילתם נראית כמעט ודאית."

עובדה היסטורית נוספת אחת נוספת שאינה מופיעה במקור היא **הקרב על ברלין** – בתחילת 1945 הצבא האדום נכנס לשטחה של גרמניה ממזרח, ובמקביל חצו בעלות הברית את נהר הריין לתוך גרמניה ממערב. בסוף חודש אפריל כוחות בעלות הברית כיתרו את ברלין, ולצבא האדום ניתנה הזכות לכבוש את ברלין לבדו. למרות נחיתותו הצבאית של צבא גרמניה, היטלר סירב להיכנע והורה על המשך הלחימה בכל מחיר, ואף גייס לשם כך זקנים וילדים. היטלר המשיך לפקד על שארית צבא גרמניה מבונקר שליטה בברלין, עד ה-30 באפריל - אז התאבד, וגופתו נשרפה. ב-8 במאי 1945 חתם המפקד העליון של צבא גרמניה על כניעת הצבא הגרמני ללא תנאי לבעלות הברית. בכך הסתיימה מלחמת העולם השנייה באירופה.

סעיף ב'

כמיליון וחצי יהודים שירתו בצבאות בעלות הברית בלחימתם נגד הנאצים. כרבע מיליון נהרגו בקרבות. במקרים רבים היה שיעור היהודים הלוחמים בצבאות רב מחלקם באוכלוסייה במדינתם. הלוחמים היהודים תרמו רבות בתפקידים שונים למאמץ המלחמתי של כוחות בעלות הברית כנגד האויב הנאצי. הלוחמים היהודים שלחמו במסגרת צבאות בעלות הברית היו נתונים לסכנה גדולה יותר מחיילים אחרים, מכיוון שאם היו נופלים בשבי בזמן קרב, הם היו עלולים להירצח בשל יהדותם. הלוחמים היהודים רצו להפגין נאמנות למדינה בה הן חיו ובמקביל לסייע להציל את היהודים שסבלו תחת פשעי הנאצים במדינות הכבושות, במחנות הריכוז וההשמדה. בנוסף לכך, הם רצו לנקום בנאצים על יחסם ליהודים (לחלק מהחיילים היו בני משפחה יהודים שחיו תחת השלטון הנאצי באירופה).

בקטע המקור מופיע כי "הצבא הבריטי באיטליה מונה גם יחידות ארצישראליות...". בנוסף, צ'רצ'יל מתייחס לתורמתם של החיילים היהודים בצבא הבריטי בחזית האיטלקית ומחליט להיענות בחיוב להצעה של הסוכנות היהודית לא"י ולהקים את הבריגדה היהודית – בקטע: "אך נראה לי, כי יהיה צודק שאותו העם שסבל מידי הנאצים עינויים שלא יתוארו – יהיה מיוצג כחטיבה מיוחדת בין שאר הכוחות המתרכזים כעת בשביל מיגורם הסופי של הנאצים. אין לי כל ספק כי ייקחו חלק לא רק במאבק הזה, אלא גם בכיבוש שיבוא לאחריהם."

דרך מאבק נוספת של היהודים בנאצים הייתה **המרד בגטאות** במזרח אירופה – בעמוד 266 בתוך ספר הלימוד 'נאצים, מלחמה ושואה, יגאל משעול, היי סקול – קטע מקור מספר 3. הקטע מתאר את נאומו של פבל פרנקל (אחד ממפקדי מרד גטו ורשה) בפני לוחמי אצ"י, לאחר התנגשות ראשונית עם הנאצים (ינואר 1943). בקטע נאמר: "מלחמתנו. כאשר תבוא, ולא משנה עד כמה קצרה תהיה, לא תישכח! אנו נחייה בדפי ההיסטוריה היהודית!" [...] "הם יראו שאולי מאוחר מדי, אך הגטו החליט להתנגד לגירושם אל המוות." ייחודו של מרד גטו ורשה הוא בכך שהיה ההתקוממות הראשונה של אוכלוסייה אזרחית-עירונית וספציפית יהודית כלפי הכיבוש הנאצי. למרות שמראש היה ידוע כי הסיכוי שלנו אפסי. רוב יהודי הגטו, ובהובלתם של לוחמי הארגונים אי"ל ואצ"י השתתפו בו על מנת להראות לנאצים שהם לא מתכוונים להישלח אל מותם בכניעה בשילוחים אל מחנות ההשמדה או לבורות הירי במזרח אירופה, אלא מעדיפים למות בכבוד תוך כדי שהם גורמים נזקים כבדים לחיילים וציוד של הצבא הגרמני. החשיבות של דרך מאבק זו היא ההשראה שלוחמי גטו ורשה העבירו לשאר היהודים בגטאות אחרים והחלו בהן מרידות (כמו למשל בגטו וילנה) וגם למרד הפולני שהתרחש לאחר סיומו של מרד גטו ורשה (סוף אפריל 1943).

אפשרות נוספת לתשובה: "קידוש החיים" – הוא מונח שהופץ על ידי הרב יצחק ניסבויס, מטרתו לגרום ליהודים להיאבק ככל יכולתם כדי לשרוד פיזית ורוחנית, לשמור על צלם אנוש וסולידריות חברתית לצד תנאי המחייבה הקשים בגטאות שנכפו עליהם על ידי הנאצים. פעולות אלו נעשו גם כדי שלא לתת לנאצים את האפשרות להציג בפומבי את היהודים כיצורים בלתי אנושיים. בעמוד 195 בספר 'נאציזם, מלחמה ושואה', יגאל משעול, היי סקול ניתן לראות תמונה של ילדים שעומדים בתור לקבלת מזון בגטו לודג' (פולין). הרעב היה הקושי המרכזי בגטאות והיה הגורם העיקרי לתמותה הרבה בגטאות במזרח אירופה. לאור המצב, החליטו היהודים בגטו להקים ארגוני סיוע (במקביל לפעולות היודנראט) כדי להתמודד עם חוסר המזון. למשל, ארגון הגיוינט גייס כספים ותרומות, על מנת להקים בתי תמחוי ולספק מזון לרעבים ואלו שלא יכלו לדאוג לעצמם או להבריא מזון אל הגטו (מעשה מסכן חיים).

שאלה 3

סעיף א'

המשטר הנאצי קידם את רעיון "הסדר החדש" באירופה בשנתיים הראשונות על ידי הסיסמה "כבוש, שלוט ונצל".

הנאצים ניצלו משאבים כלכליים ואנושיים של העמים הסלאבים שנכבשו על מנת לחזק את מעמדה של גרמניה, לחזק את שליטה באזורי הכיבוש ועל מנת להרחיב אותם. המשטר הנאצי חילק את עמי אירופה לפי תורת הגזע: גזע האדונים (הארים), גזעים 'נורדים רדומים' שניתן לשקמם כמו הבריטים והסקנדינבים וגזע המשרתים (הסלבים). היחס לאוכלוסייה נקבע לפי מקומה במדרג הגזעים. ליהודים ולצוענים לא היה מקום ב-'סדר החדש'. כיבוש השטחים נועד כדי להרחיב מחייה לגזע הארי.

צעדים שנקטו הנאצים כדי לקדם את "הסדר החדש":

- **טרור כלפי האוכלוסייה** – הנאצים חיזקו את שליטתם באוכלוסיות הכבושות באמצעות **פעולות טרור, שנועדו להפחיד את האוכלוסייה הכבושה. הגסטאפו השתמש במלשינים ומשתפי פעולה מתוך האוכלוסייה המקומית בארצות הכיבוש הנאצי כדי לעצור, לענות ולרצוח את מי שנחשד בפעילות חתרנית נגד הרייך.** בעמוד 176 בספר 'נאציזם, מלחמה ושואה', יגאל משעול, היי סקול ניתן לראות בתמונה כיצד חיילי הוורמאכט (הצבא הגרמני) מוציאים להורג תושבים מקומיים בבריה"מ בשנת 1941. מעשי רצח אלו נעשו לעיתים קרובות כדי להעביר מסר לאוכלוסייה המקומית שלא להתנגד להנחיות המשטר הנאצי.

- **תוכנית 'לבנס-בורן'** – לאחר כיבוש השטחים במזרח אירופה **נחטפו נשים מקומיות בעלות מראה ארי, על מנת שישמשו כשפחות מין** להגדלת הילודה הארית. בנוסף, **נחטפו ילדים משטחי הכיבוש בעלי מראה ארי**, ועברו תהליך של 'גירמון': **הועברו למשפחות אריות** בגרמניה וחונכו על בסיס האידיאולוגיה הנאצית כדי להשתלב ברייך.
- **העברת אוכלוסייה** – במסגרת הסדר החדש, הגרמנים גירשו אוכלוסייה סלאבית רבה מהשטחים הכבושים, ובמקומם יישבה תושבים גרמנים שחיו מחוץ לגרמניה.

סעיף ב'

במסגרת 'איגרת הבזק' היהודים צוו להקים מועצה לניהול הגטו – יודנראט (מועצת זקנים). הייתה זו מועצה שהורכבה **מחברי קהילה מכובדים ומוערכים שנבחרו על ידי הקהילה היהודית**, למרות שהגרמנים היו ממנים כרצונם חברי יודנראט. מספר חברי המועצה נע בין 12 ל-24, **ולכל מועצה היה יושב ראש**. ליודנראט היה **תפקיד כפול: גוף שלטוני, הכפוף לגרמנים**, בעל סמכויות לניהול הגטו בעזרת המשטרה היהודית שהקימו. בנוסף, היודנראט היו **גוף ביצועי שהוציא לפועל את הוראות הגרמנים**. כך שלטו הגרמנים בקלות יתרה על הגטו. כפילות תפקידים זו הציבה את חברי היודנראט **במלכוד בלתי אפשרי** – מצד אחד היו **מחויבים לשתף פעולה ולבצע את הוראות הגרמנים** אחרת ישלמו על כך בחייהם, ומצד שני **לא רצו לפגוע ביהודים אחרים ואף רצו לסייע לתושבי הגטו** מול גזירות הגרמנים ולצד תנאי המחייבה הקשים בגטו.

מורכבות תפקיד היודנראט בגטאות בתקופה לפני ביצוע "הפתרון הסופי" בא לידי ביטוי בקטע המקור בכך שנמסרה אל יו"ר היודנראט בקובנה ד"ר אלקס ולעוד שניים מחבריו הידיעה שהם הסתירו בכוונה (טענת שווא) רכוש שהיו צריכים למסור לגרמנים. כעת הם מתבקשים למסור את כל רכושם בהתננייה של יום אחד. לאחריו יערכו חיפושים מוקפדים בכל מקום בגטו ("דירות" או "בארות") ועם ימצא דבר ערך כלשהו אצל יהודי בגטו, הוא ירצח על ידי ירייה ועוד מאה יהודים משכניו. בקטע: "אתם, יהודי הגטו, הייתם צריכים למסור לנו את כל רכושכם, אבל עשיתם סבוטז'ה (חבלה מכוונת)". [...] "אני מזהיר אתכם פעם אחרונה, שאחרי התאריך שניתן לכם... על כל דבר ערך שיימצא אצל יהודי בגטו, יירו אותו מעמד באיש הזה ובעוד מאה יהודים משכניו." כלומר, ליודנראט בקובנה נוצרה הדילמה האם להסגיר יהודים שמסתירים רכוש? האם למסור את כל הרכוש – בידעה שהוא יכול לשמש כאמצעי לשרוד בגטו? בכל מקרה התוצאה של הבחירה עלולה לקחת חיים של יהודים רבים לכאן ולכאן.

סתירה מוסרית של היודנראט הגיעה לשיאה כאשר השלטון הנאצי התחיל לדרוש מהיודנרט את הארגון של משלוחים למחנות ההשמדה בזמן ביצוע הפתרון הסופי. תחילה לא היה ברור טיבם של המשלוחים ("האקציות") ויעדם, השלטון הנאצי הודיע שמדובר על "העברה למזרח לצורכי עבודה או יישוב מחדש" אולם בתהליך איטי הבינו בגטאות שמדובר על שילוחים להשמדה. באביב 1942 החלו לפעול מחנות המוות והיהודים נשלחו באקציות למחנות. תפקיד היודנראט היה לארגן את המשלוחים ולבצעם: לספק בכל יום מכסה נתונה של אנשים לרכבות. כאשר נפוצו השמועות בגטאות על המתרחש במחנות ההשמדה נעשתה משימה זו קשה ביותר. היהודים בגטו הסתתרו, ברחו ושיחדו את השוטרים היהודים. אז עמד כל יו"ר יודנרט בפני ברירה איומה ודילמות מוסריות, כגון:

האם לארגן את המשלוחים למוות של היהודים בגטו (על פי מכסה שנקבעה) או לסרב לפקודות השלטונות הנאצים? סירוב לכך גרם בדרך כלל גרם לסיכון של כלל היהודים בגטו, הוצאתו להורג של יו"ר היודנרט והחלפתו באחר או פגיעה במשפחתו. בנקודה זו למשל ד"ר **חיים רומקובסקי**, יו"ר גטו לודג', המשיך ל"שתף פעולה" עם הנאצים עד לחיסולו הסופי של הגטו. לעומת זאת, יו"ר גטו ורשה, **אדם צ'רניאקוב**, החליט לקחת את חייו בידי ו להתאבד במשרדו (לאחר שאוים על ידי השלטון הנאצי שאם לא יבצע זאת יפגעו באשתו).

הדילמה:

- אם ימשיכו לארגן את המשלוחים - אז יהיה ניתן לקוות שתתאפשר ניהול מדיניות שתסייע להציל חלק מתושבי הגטו. כאשר ההחלטה הנוספת הייתה את מי לשלוח? מבוגרים, ילדים, זקנים, חולים...
- אם יסרבו לארגן את המשלוחים - אז זהו הדבר הראוי, שכן לא ייתכן מבחינה אנושית, דתית ומוסרית שיהודים ימסרו יהודים להשמדה.

חלק ב

שאלה 4

סעיף א'

שניים מהרעיונות שהובילו לצמיחת הלאומיות באירופה במאה ה-19:

תנועת ההשכלה (עידן הנאורות) - במהלך תקופה זו פעלו באירופה הוגי דעות, אנשי מדע, סופרים ואמנים שניסחו רעיונות חדשים בנוגע לאדם ולחברה כמו:

ריבונות האדם – הטענה העיקרית של תנועה זו הייתה ש"כל בני האדם נולדו שווים", האדם מעצב את חייו בעצמו והוא אחראי על גורלו ולא סמכות אלוהית או מלוכנית. לכל אדם יש תבונה מהרגע שנולד, והוא יכול לתכנן ולשפוט את מעשיו לפיה. באמצעות התבונה האדם יכול לערער על המציאות הקיימת ולשנותה.

ריבונות העם – הוגי ההשכלה טענו כי שלטון של מלך בחסד האל אינו לגיטימי יותר, ויש להקים צורות שלטון חדשות טובות יותר לעם.

זכויות טבעיות – הוגי ההשכלה טענו כי כל אדם נולד עם מספר זכויות שלא ניתן לקחת ממנו, כגון: שוויון וחירות.

התנועות הלאומיות אימצו את הרעיונות של אנשי ההשכלה ושמם לעצמם למטרה את ביטול השלטון הישן (מלוכה, אצולה וכמורה) והקמת מדינה עצמאית המאפיינת את הלאום (אתנית-תרבותית או פוליטית), שתאפשר להגשים שוויון ואת הזכויות הטבעיות של בני האדם.

תופעת החילון - במהלך המאה ה-19 ובהשפעת תנועת ההשכלה, הכנסייה איבדה את כוחה ואנשים הפסיקו להגדיר את עצמם באמצעות הדת. השייכות הדתית של הפרט הפסיקה להגדיר את שייכותו החברתית. חילון פירושו, שבירת הבילעדיות של הדת ומוסדותיה בחיי הפרט בתחומי החיים השונים (חינוך, תרבות ועוד). בעקבות אובדן כוחה של הכנסייה אנשים חיפשו מוקד זהות חדש. התנועות הלאומיות ליכדו את בני הלאום סביב מסגרות של שייכות ותרבות לאומית חדשה המבוססת על ערכי הלאום.

הזרם הרומנטי – התנועה הרומנטית הייתה זרם תרבותי-אומנותי שהתפתח באירופה במאה ה-18 והמאה ה-19. בניגוד לתנועת ההשכלה, זרם זה הדגיש לא רק את התבונה האנושית, אלא בעיקר את עולם הרגש והתוכן הייחודי והפנימי של כל אדם. בנוסף, אנשי הזרם הרומנטי קראו לאנשים לשתף את רגשותיהם, להגשים את הגעגוע, לשוב לעבר ולטבע הסובב אותם. רעיונות הזרם הרומנטי סייעו לתנועות הלאומיות לגבש את התרבות של הלאום באמצעות פנייה לרגש. אנשי הזרם הרומנטי עשו זאת על ידי העצמת גיבורי תרבות, סמלים, מיתוסים, סיפורי גבורה וחיבור אל העבר המשותף של הלאום. כמו כן, רעיון ייחודיות האדם קידם הקמת מסגרות מדיניות שידגישו את הייחודיות בכל לאום. כך בני הלאום הרגישו גאווה להשתייך ללאום שלהם והיו מוכנים להילחם למען ארצם.

ביטוי הרעיון הרומנטי בפעילות התנועה הלאומית בגרמניה:

גרמניה- הלאומיות בגרמניה נשענה על הזרם הרומנטי ופותחה על ידי אינטלקטואלים רבים שטיפחו את ההיסטוריה הגרמנית, את הספרות והלשון של גרמניה ואת שורשי הזהות הגרמנית בתרבות הכפרית העממית.

זה התבטא בפולקלור (התרבות העממית) הגרמני: חוקרי הפולקלור הגרמניים חיפשו ביטויים ל"רוח העם הגרמני" בסיפורי עם, באגדות עממיות, במיתוסים קדומים, בהיסטוריה מפוארת, במזמורים ושירים קדומים. כך פעלו האחים גרים כאשר איחדו את אגדות עם גרמניות (שלגיה וכיפה אדומה) בספר אחד ופעלו לפיתוח חקר השפה הגרמני.

סעיף ב'

רעיונות שרצו העולים לארץ ישראל לקדם בשנים 1881-1914 הבאים לידי ביטוי בתצלום:

רעיון עבודת האדמה: בזמן העליה הראשונה והיציאה מהחומות יהודים יצאו לראשונה מתחומי הערים והקימו ישובים חדשים וצורות התיישבות חדשות כמו המושבה. הם בקשו לעבוד בעיקר בחקלאות ולהתפרנס מעבודת האדמה. בתמונה רואים את אנשי חוות מרחביה עוסקים בעבודה חקלאית וממשים את הרעיון לפיו יהודים צריכים לחזור לעבודת האדמה.

עבודה עברית- כיבוש העבודה: אנשי העליה השנייה האמינו שיש להקפיד על העסקת עובדים עבריים כדי לחזק את ההתיישבות היהודית וכדי לתת תעסוקה ומקור פרנסה לעולים הצעירים. הם נאבקו על כך מול אנשי העליה הראשונה שהעדיפו להעסיק פועלים ערבים שהיו מנוסים והסתפקו בשכר נמוך יותר. בתמונה רואים שאנשי היישוב הם אלו העובדים את האדמה בעצמם ולא מעסיקים אחרים שיעשו זאת ובכך מאפשרים תעסוקה לאנשי החווה ולא לעובדים מבחוץ.

חיי שיתוף ובעלות משותפת: אנשי העליה השנייה הקימו צורת התיישבות חדשה שנקראת "קבוצה" שהתפתחה בשלב מאוחר יותר לקיבוץ. הקבוצה הייתה צורת התיישבות שהוקמה ברוח הסוציאליזם של אנשי העליה השנייה. הערכים עליהם התבססה הקבוצה הם שוויון ושיתופיות. הקבוצה הייתה שיתופית בכל תחומי החיים: הרכוש, ההוצאות 169 לשימוש פנימי בלבד וההכנסות מהתוצרת החקלאית התחלקו שווה בשווה בין כל חברי הקבוצה. חברי הקבוצה חלקו ביניהם את העבודה, את מוצרי הצריכה, את החינוך והתרבות. שיתופיות זו הייתה חלק מהניסיון ליצור חברה שוויונית בה אין מעמדות (אין מישהו שמרוויח יותר מהאחר). כתוצאה מהבעלות המשותפת גם החלטות הקבוצה התקבלו במשותף ע"י כולם.

שאלה 5

סעיף א'

גורמים מסייעים להתפתחות התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19:

- כיבוש נפוליאון- אחרי המהפכה הצרפתית, נפוליאון בונפרטה, כבש חלקים גדולים במרכז ומערב אירופה. בתחילת כיבושיו של נפוליאון הוא הפיץ את רעיונות המהפכה הצרפתית, ובכך סייע לגבש תודעה לאומית בקרב העמים אותם כבש.
- תהליכי תיעוש ועיור- במסגרת המהפכה התעשייתית שחלה באירופה, התפתחו מכוונות שהחליפו את הידיים העובדות בכפרים. בערים הוקמו מפעלים שסיפקו מקומות עבודה רבים. אנשי הכפר איבדו את

עבודתם הביתית, ו כתוצאה מכך התרחש תהליך עיור (מעבר מהכפר לעיר) של האוכלוסייה, שחיפשה אחר עבודה. בעקבות תהליך העיור, אנשים רבים מצאו עצמם בעיר גדולה בה אינם מכירים אחד את השני, ללא כל תחושת שייכות חברתית וביטחון כלכלי. התנועות הלאומיות העניקו לאנשי העיר תחושות של הזדהות עם ערכי הלאום, ה שתייכות ללאום, סולידריות וביטחון. נוצרו שפה ותרבות לאומיות חדשות, שסייעו לאנשי העיר החדשים להתגבר על הפערים החברתיים-כלכליים, הלשוניים והתרבותיים ביניהם ולהתחבר לזהות הלאומית החדשה.

גורמים שעיקבו את התפתחות התנועות הלאומיות במאה ה-19 :

- **מלוכה וכמורה** - במקומות בהם לכנסייה היה כוח, הדת נשארה כמוקד הזהות ולא הלאומיות. הדבר הקשה על גיבוש העם סביב הלאומיות כמוקד זהות.
- **פיצול תרבותי- חברתי** - במקומות בהם היה פיצול תרבותי-חברתי גדול, התקשו התנועות הלאומיות ליצור זהות לאומית אחידה משותפת לכל בני העם.
- **מצב מדיני** - במקומות בהם השלטון היה חלש או שנוא על ההמונים, לתנועות הלאומיות היה קל יותר לגייס תמיכה עממית למאבק הלאומי נגד השלטון.

סעיף ב'

גורמים שעיקבו את התפתחות היישוב היהודי בארץ ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה :

מדיניות האמפריה העותמנית בארץ ישראל-

- **פגיעה כלכלית וניצול היישוב היהודי** - על מנת לדאוג לצרכי הצבא הטורקי השוהה בא"י, הטילו הטורקים על היהודים מס מלחמה מיוחד, החרימו רכוש, החרימו בהמות, החרימו כלים, החרימו כסף, לקחו יהודים לעבודות כפייה בעבור הצבא הטורקי, ואף הטילו קנסות על היהודים.
- **חובת התעת'מנות וגירוש יהודים** - כדי למנוע ריגול לטובת בריטניה, עם תחילת המלחמה גורשו מהארץ 11,000 יהודים למצרים, ביניהם רוב מנהיגי היישוב היהודי. הטורקים גם חייבו את היהודים להביע נאמנות לאימפריה העות'מנית במקום אזרחותם הקודמת, זו גזירה שכללה חובת תשלום מיסים וגיוס לצבא הטורקי, ומי שסירב לכך, גורש מארץ ישראל. בשנת 1917 הטורקים החלו לגרש את אלפי היהודים שגרו בערי החוף במיוחד מהעיר תל אביב לאזור הצפון מהסכנה שהם עלולים לסייע לצבא הבריטי. שם המגורשים נאלצו למצוא מחסה במחנות פליטים בתנאים קשים עד שקיבלו סיוע מהמושבות באזור הצפון.
- **עוינות כלפי היישוב היהודי** - על מנת למנוע התעוררות לאומית של היהודים בא"י, הטורקים דיכאו את רוחם בצעדים רבים, כגון: חיוב ללמד את השפה הטורקית בבתי הספר והצבת שילוט בשפה הטורקית בלבד במרחב הציבורי. הפעלת צנזורה על דואר, עיתונים ואיסור שימוש בשפה העברית, היידיש והלדינו. גירוש מנהיגים ציוניים, ביטול השמירה עברית - פירוק ארגון "השומר". החלת איסור על סמלים לאומיים ציוניים כמו "התקווה", דגל התנועה הציונית, בולים ועוד.

סיוע הצהרת בלפור לתנועה הציונית :

- הצהרת בלפור קידמה את מטרות הציונות בכך שבפעם הראשונה מעצמה גדולה מביעה הכרה בזכויותיהם הלאומיות של היהודים.
- נוסח ההצהרה תאם למטרות הציונות כפי שמופיעה בתוכנית באזל. המונחים 'בית לאומי', 'ארץ ישראל', 'משפט הכללי' שהיו מונחים מרכזיים בתוכנית באזל, באים לידי ביטוי בהצהרת בלפור. -הצהרת בלפור

הייתה מסמך היסטורי רשמי עבור התנועה הציונית אותו יכלו להציג בפני מעצמות העולם, וכן לקדם את העלייה לארץ ישראל.

שאלה 6

סעיף א'

מאפיינים משותפים לתנועה הציונית ולתנועות לאומיות אחרות באירופה במאה ה-19 :

- **השפעת רעיונות ההשכלה ותופעת החילון** – רעיונות ההשכלה ותופעת החילון שנפוצו בכל אירופה השפיעה גם על החברה היהודית. ההשתחררות מהדת וחוקיה אפשרה ליהודים לעקוף את הקביעה שהשיבה לארץ ישראל וגאולת העם היהודי יבואו רק בימי המשיח. התפיסה היהודית-לאומית החדשה קבעה כי יש לקדם בצורה פעילה את גאולת העם היהודי וגאולת ארץ ישראל על ידי קידום הקמתה של מדינת יהודית עצמאית בה יוכלו לממש את היסודות האתניים-תרבותיים של הלאום היהודי. מבחינת היהודים הדתיים - נוכח מציאות של חילון והשכלה, גבר החשש שהיהודים ימשיכו להשתלב בחברה הסובבת ולאבד את זהות. חשש זה הוביל להבנה כי רק פתרון שבו העם היהודי יחיה במדינה ריבונית (רצוי בא"י), תסייע להימנע מהתבוללות ומאובדן הזהות היהודית, הדתית-תרבותית.
- **השפעת רעיונות הלאומיות ופעילות התנועות הלאומיות** – המהפכה הצרפתית ומאבקן של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 ורעיונותיהן היו מודל לחיקוי עבור היהודים שביקשו להגדיר את הלאומיות היהודית. חלק מהיהודים הבינו שמאפייני הלאום חלים על העם היהודי, ועליו להיאבק על זכותו להגדרה עצמית במולדתו. מכיוון שפעילות התנועות הלאומיות באירופה התבססה על ייחודיות הלאום ועברו המשותף, עמי אירופה לא ראו ביהודים כחלק מהלאום שלהם. יהודים רבים ביקשו להצטרף למאבקים הלאומיים, אך נדחו על ידי עמי אירופה. יהודים אלה ביקשו להקים לעצמם מסגרת נפרדת בה יוכלו להיאבק על זכותם להגדרה עצמית ומצאו זאת במסגרת התנועה הציונית.

מאפיין ייחודי לתנועה הציונית :

האכזבה מהאמנציפציה וגילויי האנטישמיות המודרנית במערב אירופה – היהודים במדינות מערב אירופה קיבלו במאה ה-19 'אמנציפציה' מהשלטונות. בכך היהודים הפכו לאזרחים שווים זכויות במדינתם. האמנציפציה עוררה תקווה בקרב היהודים שיוכלו להפוך לחלק מהחברה הכללית במדינתם. שילוב היהודים בחיי החברה, ההשכלה הגבוהה והכלכלה באירופה עורר את הקנאה בהם, והגביר את האנטישמיות כלפיהם. דבר זה הוביל לדחיית ואפליית היהודים על ידי החברה המקומית למרות חוק האמנציפציה. דוגמה לכישלון האמנציפציה ניתן לראות בפרשת 'משפט דרייפוס'. בעקבות הדחייה החברתית-כלכלית באירופה, היהודים הבינו כי האמנציפציה אינה הפתרון לבעיית הקיום היהודי ויש לקחת את גורלם בידם ("אוטואמנציפציה"). הציונות טענה כי רק מסגרת לאומית נפרדת תאפשר ליהודים לחיות כשווים בין שווים ללא אפליה ורדיפות.

סעיף ב'

הסבר דבריו של הרצל :

בקונגרס הציוני ניסחו את 'תכנית באזל'. תכנית זו הגדירה באופן רשמי את מטרת התנועה הציונית שהיא הקמת מדינה ליהודים בא"י באמצעות צ'ארטר. אחד האמצעים שנקבעו להשגת המטרה, הוא הקמת מוסדות מאורגנים לתנועה הציונית. בקונגרס זה הוקמו מוסדות שונים להגשמת רעיון התנועה ובראשם ההסתדרות הציונית, נוסד בו הוועד הפועל הציוני בן 18 חברים והנהלה בת חמישה חברים בראשותו של הרצל. כמו כן נקבעה זכות בחירת הצירים בכל שנה והותוותה תשתית התנועה הציונית כתנועה לאומית

ודמוקרטיית של העם היהודי. לקונגרס הציוני הראשון סייע ללכד את התנועה הציונית ומכן חשיבותו.

פעולה נוספת שעשה הרצל לקידום הרעיון הציוני:

פניה לגורמים שונים כדי לקבל הסכמה של מעצמות העולם להתיישבות היהודית בארץ ישראל.

- **פניה לקיסר הגרמני** – גרמניה הייתה בעלת הברית הקרובה ביותר של הסולטן העות'מאני. הרצל קיווה כי הקייזר הגרמני יוכל לשכנע את הסולטן להעניק את הצ'רטר ליהודים. בנוסף, הרצל העריך את התרבות הגרמנית והאמין כי גרמניה צריכה להיות המעצמה שתסייע לציונות לממש את מטרותיה. הרצל נפגש שלוש פעמים עם הקיסר. למרות נכונותו לקדם את הנושא, המגעים בסופו של דבר כשלו. זאת בעקבות התנגדותם של גורמים אנטישמיים והיהודים המשתלבים בתוך גרמניה, ובעיקר בגלל רצונו של הקיסר למנוע פגיעה ביחסים בין קיסרות גרמניה והאימפריה העות'מאנית.
- **פניה לסולטן הטורקי** – האימפריה העות'מאנית שלטה בארץ ישראל בזמנו של הרצל ולכן רצה להשיג ממנה את צ'רטר להתיישבות בארץ ישראל. בתמורה לקבלת צ'רטר להתיישבות יהודית בישראל, הרצל הציע לסולטן גיוס סכום כסף מהיהודים העשירים בעולם עבור כיסוי חובותיה הרבים של האימפריה העות'מאנית, נאמנות של ההתיישבות היהודית לאימפריה וחיזוק הכלכלה על ידי תיעוש ופיתוח תרבותי. המשא ומתן כשל סופית כאשר הרצל לא הצליח לגייס כספים לכיסוי חובות האימפריה, וגם מפני ש הרצל הבין כי הסולטן ה עות'מאני לא יאפשר הקמת בית לאומי לעם היהודי בשטחים שבשליטתו בשום תנאי ולכן דחה את הצעתו.

שאלה 7

סעיף א'

לאחר סיום מלחמת העולם השנייה וחסול גרמניה הנאצית, **ממשלת בריטניה החליטה להשאיר בתוקף את גזירות 'הספר הלבן' (השלישי)**, למרות הלחץ הבינלאומי (הוקמו וועדות שונות), חילופי השלטון בבריטניה וזוועות השואה שעברו על העם היהודי. **כל אלו גרמו לאנשי היישוב היהודי בא"י להבין את הצורך להפסיק לשתף פעולה עם ממשלת בריטניה ולתמוך ביציאה למאבק צבאי משותף נגד הבריטים.**

בארץ ישראל פעלו באותה התקופה **שלושה גופים צבאיים (מחתרות)**: ההגנה, האצ"ל והלח"י.

שיתוף פעולה זה ניתן בהוראת **דויד בן-גוריון** (מנהיג היישוב היהודי בא"י), והחל מאוקטובר 1945 עד יולי 1946 (כ-10 חודשים) ונדע בשם ארגון הגג של המחתרות - **'תנועת המרי העברי'**.

לתיאום פעולות בין המחתרות השונות הופקדה ועדה אזרחית בשם **"ועדת X"**, שהורכבה משישה חברים, נציגי הזרמים הפוליטיים השונים. בראש הוועדה ישב **משה סנה** בתוקף תפקידו כרמ"א (ראש המפקדה הארצית) של ההגנה. בפני ועדה זו היה הרמ"א מביא לאישור כל תוכנית פעולה מבלי לציין במדויק את פרטיה אלא רק את אופייה הכללי.

במשך קיומה של **"תנועת המרי העברי"** בוצעו 11 פעולות גדולות, שמונה מהן על ידי הפלמ"ח מטעם ההגנה, ושלוש על ידי האצ"ל והלח"י, בנוסף לפעולות קטנות רבות.

תנועת 'המרי העברי' הוקמה מהסיבות הבאות:

- **אכזבה מממשלת בריטניה** – עם סיום המלחמה (1945) נערכו בחירות בבריטניה, ו**ביישוב היהודי בארץ ישראל הייתה תקווה כי מדיניות 'הספר הלבן' תשתנה**. מפלגת הלייבור שעלתה לשלטון תקפה בעבר את מדיניות בריטניה בארץ ישראל, וטענה כי יש לאפשר עלייה יהודית. למרות זאת, **שד החוץ הבריטי (החדש) - ארנסט בוויין, הבהיר בהצהרתו (בנובמבר 1945) כי מדיניות בריטניה לא תשתנה**. הוא קרא

לפליטי השואה לחזור לארצם ומולדתם באירופה, והודיע על סירובה של בריטניה לקלוט 100,000 עקורים בא"י. כפי שמופיע בקטע המקור "והמדינה הזאת {בריטניה} אשר עמי העולם... היא שסגרה בציניות שטנית את שערי ארץ ישראל בפני היהודים". בתגובה להכרזתו של בוויין, התקבלה בקרב המחותרות ההחלטה להפסיק את שיתוף הפעולה עם הבריטים, ולבצע פעולות טרור וחבלה שיאלצו את הבריטים לעזוב את ארץ ישראל.

- **שיתוף פעולה צבאי** - איחוד כוחות בתחום הצבאי יוכיח את רצינות הישוב במאבקו. המאבק צריך להיות רחב ומורכב ועל כן צריך להשיג פיקוד אחיד, הסכמה על מטרות ודרכי פעולה ומניעת פעולות סותרות, שעלולות לפגוע במאמץ הכללי של היישוב לשינוי מדיניותה של בריטניה. בקרב המנהיגים נולד החשש שהאצ"ל והלח"י יובילו קו אקטיביסטי קיצוני, שיציג את היישוב באור שלילי ויחבל בתדמיתו. מה גם, שבעת ההיא, זכה המאבק לתמיכה רחבה הן בקרב הישוב והן בקרב יהדות ארה"ב, שהייתה בעלת כוח השפעה גדול בעיצוב דעת הקהל האמריקנית, תמיכה שהכשירה את הרקע לפעולה. הקמת תנועת המרי העברי נועדה להבהיר לבריטים כי היישוב נחוש בהחלטתו להיאבק במדיניות ממשלת בריטניה ולהילחם למען עתידו הפוליטי, כפי שמופיע במילים "אנחנו, יהודי ארץ ישראל, אין דמנו אדום יותר מדם יהודי מעונה במחנה הסגר... אם נצטרך לשלם בחיינו...". מילים אלה מבטאות את התעקשות ונחישות אנשי היישוב במאבק.

סופה של תנועת המרי: ב-26 ביולי 1946 פוצץ האצ"ל את מלון המלך דוד בירושלים. התגובות לאירוע היו קשות ודעת הקהל בישוב ובעולם – זעמו. מנהיגי היישוב גינו את האירוע והפילו את האחריות על האצ"ל. מעשה זה זכה לגינוי מכל הכיוונים. לאחר הפעולה פרסמה הנהגת היישוב את הכרוז בו הביעו "רגשי זוועה ממעשה תועבה שכזה". אנשי האצ"ל טענו שאנשי ההגנה היו מודעים לכוונה לבצע את הפיצוץ כמו כן האשימו את הבריטים בתוצאות המעשה משום שלדעתם לא מיהרו לפנות את הבניין. פעולה זו הביאה למעשה להתגברות המתרחקות בין המחותרות ולסיום שיתוף הפעולה במסגרת תנועת 'המרי העברי'. ה"הגנה", שהייתה כפופה למרות הלאומית, קיבלה על עצמה לנהל מאבק צמוד – להתמקד במאבק בנושאי העפלה והתיישבות ולפגוע ביעדים בריטיים הקשורים בלחימה בהעפלה ובהתיישבות. לעומת ה"הגנה" המשיכו האצ"ל ולח"י במאבק מזוין שהיה מאבק רצוף בכל היעדים הבריטיים. הם חזרו ופגעו במוסדות שלטון המנדט הבריטי בארץ ישראל ובנציגיו.

נסיבות פירוק תנועת המרי:

- חילוקי דעות בתוך התנועה שנוצרו בעקבות פיצוץ מלון המלך דוד ע"י האצ"ל בירושלים, למרות שוועדת איקס, שאישרה בעיקרון את הפעולה, דרשה להקפיאה. המוסדות הלאומיים החליטו להפסיק את הפעילות מתוך הנחה שהיא גורמת נזק ליישוב.
- תגובת הבריטים ב"שבת השחורה" הותירה רושם קשה ביישוב. נולד החשש כי פעולה זו היא ביטוי למדיניות בריטית חדשה ונוקשה שתופעל כנגד הישוב.

סעיף ב'

יש הטוענים שהמאבק של היישוב היהודי בבריטים היה הגורם העיקרי להחלטת בריטניה להעביר את שאלת ארץ ישראל לאו"ם שכן הבריטים הגיעו לייאוש ממצב פתרון מדיני וממאבק המחותרות – היהודים סירבו לוותר על הקמת מדינה יהודית, והערבים התנגדו בקיצוניות לכל פשרה אפשרית. הבריטים הבינו, כי **בכל הסדר עתידי צפויה מלחמה קשה בין הצדדים שתביא להרוגים רבים ולעלויות כלכליות גבוהות**. דבר זה אינו היה בסדר העדיפויות של בריטניה לאור מצבה הכלכלי והמדיני לאחר מלח"ע השנייה. בנוסף, פעולות "תנועת המרי העברי" ופעולות הטרור מיררו את חיי הבריטים בארץ, ובוויין ביקש פתרון של כבוד באו"ם. המאבק הצבאי של ההגנה, האצ"ל והלח"י **התיש את שלטונות המנדט** וחייב אותם להחזיק צבא גדול שעלה כסף רב ועלה בפגיעות בחיילים וציוד, כדוגמת פיצוץ מלון המלך דוד. ב-26 ביולי 1946 פוצץ האצ"ל את מלון

המלך דוד בירושלים, כאשר החדיר כדי חלב לבסיס הבניין השמור ופוצץ את אגפו הדרומי. בפיצוץ נהרגו קרוב ל-100 איש: 25 בריטים, 17 יהודים ו-40 ערבים.

לעומתם, יש הטוענים כי שיקולי מדיניות הפנים של בריטניה היו העיקריים בהעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם. אחד מהגורמים הוא דעת הקהל והאופוזיציה בבריטניה – המאבק למען ההעפלה ולמען ההתיישבות של היישוב היהודי הציג את בריטניה כמעצמה אכזרית וחסרת רחמים. **תדמיתה של הממשלה הבריטית נפגעה בעיניי הציבור הבריטי**. בנוסף, המאבק הצבאי של היישוב היהודי הוביל לפגיעה בחיילים הבריטים (כולל הרוגים), דבר שהציג את **הלחימה בארץ ישראל כמיותרת מול מעשי הטרור של המחנות היהודית ומול מעפילים שורדי שואה**. **לכן רוב הציבור והאופוזיציה בבריטניה** (המפלגה שאינה נמצאת בשלטון), **בראשותו של וינסטון צ'רצ'יל, דרשו להחזיר את החיילים הבריטים מארץ ישראל ולסיים את השליטה בה**.

שאלה 8

סעיף א'

ככל שתאריך ההצבעה באו"ם התקרב, כך גבר המתח אצל היהודים. הגיעו שמועות שנציג יוון מתכוון להצביע נגד, וגם נציגי הפיליפינים והאיטי. היה ברור שאם העצרת תתקיים ביום שנקבע לה בלוי"ז של האו"ם לא תהיה רוב להצעת החלוקה. משה שרת, אבא אבן ונציגים יהודיים אחרים באו"ם ביקשו מחברי המשלחות לנאום נאומים ארוכים ואחר כך ביקשו והצליחו להשיג דחיית ההצבעה עצמה ביומיים מתירוצים שונים. 48 השעות של הדחייה הסתברו כחיוניות. היהודים הפעילו באופן יצירתי את הקשרים על מנת להגביר את הלחץ על המדינות המתלבטות והמתנגדות וניסו לשכנען. להלן מספר פעולות שנעשו במסגרת הפעילות הדיפלומטית של היהודים כדי לגייס מדינות שיצביעו בעד תכנית החלוקה:

- **מנהיגי היישוב היהודי (הסוכנות היהודית) נפגשו עם ראשי מדינות** מכל העולם ושכנעו אותם כי היישוב היהודי מוכן להקים מדינה עצמאית, ולכן יש להצביע בעד תכנית החלוקה. החלוקה נעשתה לפי הרקע, הקשרים וכישורי השפה של החברים. כך למשל אליהו ששון טיפל בסורים, תימנים ועיראקים. משה טוב טיפל בקולומביה, אליהו אילת בסובייטים ועוד. דוגמה נוספת היא שאנשי הסוכנות איתרו בחור אמריקני שפעם עבד בפיליפינים והיה חברו האישי של נשיא פיליפינים וביקשו ממנו להתקשר לנשיא ולשכנע אותו. בסוף קיבל הנשיא כמה טלפונים ובשיחה נאמר לו כי אם לא תצביע ארצו בעד הצעת החלוקה הדבר ישפיע לרעה ליחסי פיליפינים וארצות הברית. ואכן זה פעל.
- **יהודי ארצות הברית הפעילו לחץ על הנשיא טרומן** - בחודשים עד להצבעה מתנהל מאמץ עצום של התנועה הציונית לשכנע, בעיקר את ארה"ב, לתמוך בהצעת החלוקה. בריה"מ תמכה ללא סייג בתוכנית החלוקה אך נדרש היה לחץ אמריקני בכדי לשכנע מספיק מדינות לתמוך בתוכנית. **רק לאחר לחץ כבד על נשיא ארה"ב - הארי טרומן, מצד נציגים יהודיים (ציוניים) בארה"ב** (כמו אבא הילל סילבר) **מסכימים הפוליטיקאים בקונגרס האמריקאי להפעיל את לחצם על הנשיא וכך כדי להבטיח שארה"ב תתמוך בהקמת מדינה יהודית** בזמן ההצבעה באו"ם (זו הייתה שנת בחירות וטרומן רצה לזכות בתמיכת יהודי ארה"ב). בנוסף לכך, יהודי ארה"ב אף לחצו עליו לשכנע עוד מדינות בגוש המערב שיצביעו בעד תכנית החלוקה (כמו צרפת, הולנד, בלגיה שאכן הצביעו בעד).
- **אנשי עסקים יהודים-אמריקאים ניצלו את קשריהם עם ראשי מדינות בעולם ושכנעו אותם להצביע בעד תכנית החלוקה**. לדוגמה, את תמיכתה של **ליבריה** בתוכנית החלוקה השיגו בעזרת לחץ של איש העסקים הרווי פיירסטון, יצרן צמיגים, שאיים כי יפסיק לקנות גומי מליבריה אם לא תצביע בעד תכנית החלוקה. הלחץ עבד ונציג ליבריה הצביע בעד.

חשיבות תמיכת המעצמות, ארה"ב ובר"מ, בתכנית החלוקה הייתה משמעותית וקריטית כדי שתקבל בעצרת האו"ם. למרות "המלחמה הקרה" בין שתי המעצמות, שתיהן החליטו לתמוך בהקמת מדינה לעם היהודי בארץ ישראל כדי לחזק את מעמדן במזרח התיכון ולדאוג לאינטרסים הכלכליים והפוליטיים שלהן (להחליש אחת את האחרת). לכל אחת מהמעצמות היו מדינות שסרו למרותן. ארה"ב הדמוקרטית השפיעה על מדינות מערב ומרכז אירופה ועל חלק ממדינות באפריקה ובאסיה. לעומתה, בר"מ הקומוניסטית הנהיגה את מדינות מזרח אירופה וחלק ממדינות אסיה. מכיוון ששתיהן בעד תכנית החלוקה הן השפיעו על המדינות הכפופות אליהן בהצבעה שהתרחשה באו"ם.

סעיף ב'

נתוני הפתיחה קשים של היישוב היהודי בתקופה הראשונה של מלחמת העצמאות: הקמת מדינה תוך כדי לחימה ללא אבחנה בין חזית ועורף, כינון מוסדות מדינה, הקמת צבא ופירוק מסגרות מחתרטיות פוליטיות, קליטת עלייה במספרים חסרי תקדים תוך כדי לחימה, בעיות כלכליות קשות ופלישת צבאות ערב למדינה בת כמה שעות בלבד.

בכדי להתמודד עם ההתקפות הקשות של הערבים ולצאת מהמגננה, אנשי מטה ה'הגנה' (באישור דויד בן-גוריון) יזמו תכנית התקפה צבאית בשם – "תכנית ד"ר". זאת למרות המחסור בציד צבאי ומיעוט בלוחמים. ממפקדת 'ההגנה' יצאו הפקודות ליחידות השונות. תקופה זו מתחילה עם "מבצע נחשון" באפריל 1948 והסתיימה עם הכרזת המדינה ב-14 במאי 1948.

- כיבוש השטחים המיועדים למדינה היהודית על פי תכנית החלוקה, שהיו עדיין בידי הערבים כדי ליצור רצף טריטוריאלי (של ישובים יהודים).
- הגנה על יישובים יהודים שהיו מחוץ לשטחים המיועדים למדינה היהודית על פי תכנית החלוקה.
- הכנה לפלישת צבאות ערב המתוכננת עם הקמת המדינה היהודית.
- השבת אמון ותמיכת ארה"ב שהחלה לסגת מתוכנית החלוקה לאור מצבו הקשה של היישוב היהודי. **במהלך השבועות האלה (מעט יותר מחודש) הצליחו הכוחות היהודים להביא לשינוי המצב שאשר את הכרזת העצמאות והקמת מדינת ישראל ב-14/05/1948:**

- נוצר רצף טריטוריאלי במרבית שטחי היישוב היהודי, דבר שסייע להגנה עליהם.
- נכבשו הערים המעורבות, דבר שהפסיק את ירי הצלפים על השכונות היהודיות.
- החזרת האמון של ארצות הברית ביכולתו של היישוב היהודי לעמוד בפני התקפות הערבים ולהקים מדינה יהודית עצמאית.
- נפתחה הדרך לירושלים, באופן זמני ובמאמץ רב, והמצב בעיר השתפר. לקראת סוף התקופה, נכנסו ליהודה ושומרון (שטחי א"י) כוחות הלגיון הערבי (צבא הממלכה הירדנית), שכבשו את יישובי גוש עציון ממש בערב ההכרזה על הקמת המדינה.

סעיף א'

נימוקיו של בן גוריון בעד הכרזה על הקמת המדינה ב ה' באייר תש"ח:

- **תפיסה שנוכל להתמודד עם הפלישה** - בן גוריון טען שלמרות הפלישה הצפויה, נוכל להתמודד עימה באמצעות המוטיבציה הרבה של המגויסים להגן על המדינה. שערי הארץ ייפתחו, ונוכל לגייס את העולים. כמדינה נוכל להכריז על גיוס חובה ולהטיל מיסים לטובת רכישת נשק. כמו כן, עסקת הנשק מצי'וסלובקיה תסייע בכלים רבים.
  - **חשש מוואקום שלטוני** - בן גוריון טען שאסור להגיע למצב שבו הבריטים עוזבים את הארץ ואין בעל בית בארץ, ולכן עדיף ליצור מצב שבו אנו "בעלי הבית".
  - **הצהרת האו"ם וארה"ב רעה לנו** - בן גוריון טען שהצעת האו"ם וארה"ב רעה לנו, כיוון שהיא תקפה לנו ולערבים, ובזמן הזה מדינות ערב ימשיכו להתחמש, ובתום הפסקת האש יהיה להם יתרון עלינו, לכן צריך להכריז.
  - **הצעת האו"ם וארה"ב מנוגדת להחלטה 181** (תכנית החלוקה / כ"ט בנובמבר 1947) - בן גוריון אומר שהעולם אישר החלטה של מדינה ליהודים, ואסור לנו להיכנע רק בשל מלחמה שלא אנו התחלנו בה
  - **"עכשיו או לעולם לא"** (הזדמנות היסטורית להגשמת הרעיון הציוני) - היישוב היהודי ומוסדותיו עשו את כל ההכנות למדינה, אין דרך חזרה.
- נימוקי התומכים בדחייה של הכרזה זו למועד אחר:

- **פלישת מדינות ערב** - היה ברור שאם נכריז על מדינה, מדינות ערב יפלו. לא נוכל להתמודד מול התקפה משולבת של צבאות ערב השכנות בשל יתרון.
- **איום מפורש מצד מלך ירדן** - המלך עבדאללה איים במפורש שאם נכריז על מדינה, צבא ירדן יפתח במלחמה, מלחמה מול צבא גדול ומיומן, לא נוכל לו ועדיף להימנע מהכרזה.
- **האיום של ארה"ב** (לניתוק יחסים דיפלומטיים) - ארה"ב איימה שאם נכריז על מדינה, היא לא תתמוך בנו, ולכן עדיף לנו להימנע מהכרזה כדי לא לאבד את המעצמה הגדולה ביותר כבת בריתנו.
- **חשש מאמברגו (חרם על מכירת נשק) של האו"ם** - האו"ם איים שאם נכריז על מדינה, הוא יכריז על אמברגו, מדינות לא ימכרו לנו נשק, ונתקשה להתמודד עם המלחמה. לכן עדיף לדחות את ההכרזה.

הצגת אירוע מהשלב השני של מלחמת העצמאות:

הקרב על יד מרדכי - בוקר ה-19 במאי 1948 פתח הצבא המצרי בהתקפה ארטילרית מהקרע ובהפצצות מהאוויר על קיבוץ יד מרדכי. על הקיבוץ הגנו כ-150 לוחמים עם 50 כלי נשק אישיים בלבד. את הנשים והילדים העבירו לקיבוצים סמוכים. במשך שישה ימים הצליחו הכוחות המגנים של הקיבוץ להדוף מספר הסתערויות והפגזות של הכוחות המצריים. 23 מגנים נהרגו, 35 נפצעו ו-3 נתפסו על ידי המצרים בנסיגה ונרצחו. למרות עמידתם האיתנה של מגני קיבוץ יד מרדכי, הקיבוץ נכבש על ידי הצבא המצרי ב-24 במאי. אירוע הקרב ביד מרדכי מחזק את תפיסת המצדדים בדחיית הכרזת העצמאות למועד אחר. הקרב הווה תבוסה קשה ליישוב היהודי, למרות לחימה עיקשת ואמיצה. אירוע זה מבטא את הקושי להתמודד מול התקפה של צבאות ערב.

סעיף ב'

הסיבות להיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים:

התנהלות הצד הערבי-

- קריסת החברה הערבית (בריחת האליטות) – עוד לפני המלחמה, המנהיגות הערבית בארץ ישראל הייתה חלשה ומפולגת. עם תחילת הלחימה עזבו הערבים העשירים והמנהיגים את הארץ, במטרה לשוב אליה בסוף המלחמה. הדבר הוביל לקריסתה של החברה הערבית בכל תחומי החיים, ולכן רבים מהשכבות החלשות של ערבי א"י ברחו.
- תעמולה ערבית ועידוד המנהיגים – בתחילת המלחמה ביקשו מנהיגי הפלסטינים ומדינות ערב מהאוכלוסייה הערבית בישראל לעזוב את הארץ עד לסוף הקרבות, תוך הבטחה שלאחר הניצחון ישוּבו לבתיהם לאחר תבוסת מדינת ישראל.
- קריסה כלכלית - בינואר 1948 הוטל חרם כלכלי של מדינות ערב על תוצרת יהודית כהזדהות עם המאבק הלאומי הפלסטיני. החרם גרם לקריסת החברה הערבית שמשקה הכלכלי היה חלש מהמשק היהודי. בניגוד לצד היהודי שהיה מאורגן והפעיל רשתות תמיכה כלכליות, הערבים הפלסטינים נאלצו להתמודד בעצמם עם הקשיים הכלכליים שגרמה המלחמה שהתמשכה. לכן, כדי לשפר את מצבם העדיפו הפלסטינים לעזוב בזמן המלחמה למדינות ערב השכנות.

התנהלות הצד היהודי-

- מדיניות הגירוש המכוון – במקרים בודדים כוחות 'ההגנה' גירשו את האוכלוסייה הערבית ולא נתנו לה לחזור מחשש כי האזור ייכבש שוב על ידי הערבים (או שהאזור/כפר נמצא במקום אסטרטגי).
- ההצלחות של צה"ל והפחד מנקמה – לאור ההצלחות של צה"ל בכיבוש השטחים שיועדו למדינה הערבית, תושבים ערבים רבים עזבו את בתיהם מחשש לנקמה תחת שלטון יהודי.
- סיפור טבח/פרשת "דיר-יאסין" – במהלך תכנית ד' השתלט הישוב היהודי על הכפר דיר-יאסין. במהלך הכיבוש נהרגו כ-100 מתושביו. התעמולה הערבית עוררה את החשש שלכל מקום שאליו מגיעים היהודים, הם טובחים באוכלוסייה הערבית וכתוצאה מכך (השפעה פסיכולוגית) החלה מנוסה גדולה של ערבי א"י מכל מקום שצה"ל עמד להגיע אליו.
- בתום המלחמה, מדינת ישראל לא אפשרה לפליטים לחזור לבתיהם, למעט מקרים מיוחדים.

שאלה 10

סעיף א'

הקשיים שהיו למדינת ישראל בקליטת העלייה בתחילת שנות החמישים:

- תחום הדיור: היעדר תשתיות מגורים – בתחילת דרכה של מדינת ישראל לא היו מספיק דירות על מנת לשכן את כל העולים. לכן שוכנו העולים במקומות זמניים בתנאים קשים.
- ההתמודדות של מדינת ישראל עם הקושי - מדינת ישראל סיפקה פתרונות זמניים למצוקת הדיור של העולים - מעברות, מחנות עולים ועיירות פיתוח. התנאים בפתרונות דיור אלה היו קשים ולא ראויים בחלק מהמקרים.
- תחום הכלכלה והרווחה: בעיות תעסוקה ותמיכה סוציאלית – היה פער בין ההכשרה המקצועית עימה הגיעו העולים, לבין צרכי המדינה. המשק הישראלי, לא היה ערוך בזמן קצר לספק עבודה לאוכלוסייה

שמנתה כ- 700 אלף עולים. העולים בני עדות המזרח, שהועסקו בחקלאות חשו מושפלים משום שבארצות מוצאם עסקו בעבודה זו הערבים. הם נטשו את החקלאות וכך גדלה בקרבם האבטלה. לרוב העולים לא היה הון עצמי שיאפשר להם להתבסס מבחינה כלכלית עם הגיעם לארץ. חלקם היו זקנים וחולים שלא היו כשירים לעבודה פיזית קשה.

ההתמודדות של מדינת ישראל עם הקושי - הקצבת מוצרי מזון וצריכה בסיסיים (על ידי שימוש בפנקסי תלושי מזון) לפי כל אדם ובני משפחתו, יצור ביגוד וריהוט לכלל האוכלוסייה במחירים "עממיים". המטרה הייתה להוריד את רמת החיים הכללית כדי לאפשר לכל האזרחים רמת חיים בסיסית.

- **תחום החברה והתרבות: קשיים בהטמעת מדיניות/תפיסת "כור ההיתוך" – השתלבות יוצאי ארצות האסלאם בחברה הישראלית הייתה קשה.** בקרב ראשי המדינה ובקרב החברה הישראלית, רובה יוצאת אירופה, רווחו דעות לא אוהדות ומתנשאות על עולי ארצות האסלאם. אווירה זו הגבירה את תחושת הזעם והתסכול אצל עדות המזרח. הציפייה הייתה כי העולים יתאימו את עצמם במהירות האפשרית לתרבות הקיימת בארץ לא ממש התקיימה בפועל ובמהירות. להרגשה זו תרמה גם תפיסת "כור ההיתוך" שכאמור שללה את הזהות והתרבות שאיתן באו העולים ודרשה מהם להחליפן בזהות "צברית-ישראלית".

ההתמודדות של מדינת ישראל עם הקושי - ניסיון ליצור תרבות אחידה המבוססת על ערכי התרבות המערבית-אירופאית, שונה לחלוטין מ"היהודי הגלותי" בדרכים שונות כגון: גיוס העולים לצה"ל, הפעלת מורות חיילות ללימוד עברית, דרישה מן העולים לאמץ לבוש 'צברי', לעבוד בעבודות פיזיות בחקלאות או בתעשייה ולשנות את שמותיהם לשמות עבריים. והקמת מערכת חינוך ממלכתית.

סעיף ב'

הבדלים בסיבות לפרוץ אירועי ואדי סאליב:

קטע מקור 1- פורעים הפורקים את זעמם על פציעה של אדם שיכור. המהומות הן לשם פריקת עול וזעם ויצירת אי סדר כי פגעו ב"אחד משלהם". לשון הכותרת "פציעת שיכור גרמה לשרשרת מעשי אלימות" מדגישה את עובדת היותו של הפצוע שיכור ולכן מפחיתה את חומרת המקרה ומציגה את המהומות כהתפרעות ללא סיבה מוצדקת.

קטע מקור 2- הסיבה למהומות היא מחאה מוצדקת על הפעלת כח מוגזם של שוטרים כתוצאה מאפליה עדתית, זה מתבטא בכתוב "ההמונים התקוממו כי הרגישו שהשוטרים הרשו לעצמם להשתמש בנשק חס... מפני שעמד לפניהם אדם מזרחי".

הבדלים בדימוי המפגינים:

קטע מקור 1- בכתבה זו יש ניסיון להציג את המפגינים כפושעים זה מתבטא בשימוש במילים "בריונים" ו"פורעים". בקטע מקור המפגינים מתוארים כאנשים "מוסתיים" ולא כאלו המודעים למעשיהם. בקטע מתארים את המפגינים כ"יוצאי צפון אפריקה".

קטע מקור 2- המפגינים נקראים "מתקוממים" "אנשים". מתואר שהם "מאמינים במה שהם עושים" ובכך יש ניסיון להציג את המפגינים כאנשים המנסים להשיג מטרה מוגדרת ומוצדקת על ידי שימוש בכלי מחאה ומהומות. בנוסף כתוב כי המתקוממים "הגיעו לגבול הסבלנות", מכאן שהייתה הכלה והבלגה על אי צדק כלפיהם תקופה ארוכה והמהומות הן ביטוי לכך.

הבדל בתיאור האירוע:

קטע מקור 1- האירוע מתואר כ"שרשרת מעשי אלימות", יש תיאור מפורט של כמות השוטרים הנפגעים והפניה למטה תחנת המשטרה עם דגלים מוכתמים סדם. בקטע מצוינת השחתת רכוש "כילו את זעמם בחנויות ובמכוניות".

קטע מקור 2- האירוע מתואר כ"התקוממות", לא מתוארות התוצאות של המהומות, הפגיעה בנפש או ברכוש. כתוב רק שההמון הפנה את זעמו כלפי "מוסדות ההסתדרות".

סיבות להבדלים האלו:

אחת מקשיי הקליטה בשנות ה-50 וה-60 הוא המתח העדתי - החברה הישראלית נחלקה לשתי חברות שונות – ישראל הראשונה, שהורכבה מהאוכלוסייה הוותיקה בארץ, ברובה אשכנזית ומבוססת, ו-ישראל השנייה, שהורכבה מרוב העולים החדשים, שהיו יוצאי אסיה ואפריקה – מזרחים.

קטע המקור הראשון את המבט המתנשא של האוכלוסייה הוותיקה כלפי העולים המזרחיים הרואה בהם כחסרי מודעות וחסרי השכלה. בקטע זה יש דה-לגיטימציה של המפגינים והדגשת הנזקים שהם גורמים והפחתה בחומרת המקרה שגרם לפרוץ המהומות. הכותבים בקטע זה מתעלמים מחלקם של מוסדות המדינה במצבם הקשה של עולי צפון אפריקה ומפנים את האשמה במנטליות ה"אלימה" שלהם והיותם "מוסתים".

שאלה 11

סעיף א'

תהליך הדה-קולוניזציה הוא תהליך של שלילת הקולוניאליזם החל בשנת 1945 והסתיים בתחילת שנות ה-60. תהליך זה התרחש בעיקר במזרח התיכון ובצפון אפריקה. תהליך הדה-קולוניזציה הביא בהדרגה לסיום שליטת מדינות אירופה על המושבות הקולוניאליות וניצולן, ולהקמת מדינות עצמאיות בארצות אלו.

גורמים לתהליך הדה-קולוניזציה:

- רעיון הלאומיות – העמים שהיו תחת שלטון קולוניאלי החלו לפתח תודעה לאומית בעקבות רעיונות מערביים והתנאים הקשים במושבות. העמים הנשלטים החלו לערער על המצב הקיים.
- התנגדות אידיאולוגית לקולוניאליזם בשתי מעצמות העל – על אף התהום האידיאולוגית והמתח פוליטי בין שתי מעצמות העל (בריה"מ וארה"ב), כל אחת מהן התנגדה לקולוניאליזם. מבחינת מדינות הגוש המערבי (הדמוקרטי), הקולוניאליזם סתר את הרעיונות הליברליים, תפיסת הכלכלית של "שוק חופשי" ואת זכות ההגדרה העצמית. ומבחינת מדינות הגוש המזרחי, הקומוניזם הסובייטי התנגד לקולוניאליזם מאחר וראה בו ביטוי לניצול על ידי בעלי ההון הקפיטליסטים.
- תפקידו של האו"ם – ארגון האומות המאוחדות הוקם בשנת 1945, לאחר מלחמת העולם השנייה. בבסיסו של הארגון הייתה ההכרה בזכותו של כל עם להגדרה עצמית ושמירה על זכויות האדם. הקולוניאליזם נתפס כמנוגד לתפיסות אלה.
- ירידה ברווחיות המושבות – היתרונות הכלכליים שהפיקו המעצמות מהשליטה במושבות התבססו על הבלעדיות שהייתה להן בהפקת התוצרת ובמסחר עם המושבות. בעידן בו הגלובליזציה הלכה והתבססה, תפסה התחרותיות והשוק הפתוח החופשי את מקום הבלעדיות ורווחיות המעצמות הצטמצמה.

השפעת תהליך הדה-קולוניזציה על מצב היהודים בארצות האסלאם :

כאשר החל תהליך הדה-קולוניזציה (בריטניה וצרפת עזבו), הלאומיות הערבית התגברה ומצבם של היהודים הורע, הם איבדו את ההגנה והחסות של השלטון הקולוניאלי והחלו פרעות של תושבי המקום ביהודים שנתפסו כזרים ו"משתפי הפעולה" של השלטון הקולוניאלי השנוא. לאחר שהושגה העצמאות במדינות האסלאם במזה"ת ובצפון אפריקה, הוחרף עוד יותר השנאה ליהודים, משום שלא היה עוד חשש לפגיעה בתדמית הבינלאומית ובמאמץ להגיע לעצמאות.

סעיף ב'

גורמים נוספים שהשפיעו על היהודים בארצות האסלאם :

- מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל – ככל שהחריף המאבק (הסכסוך) בין היהודים והערבים/הפלסטינים בארץ ישראל, הורע המצב של היהודים בארצות האסלאם, ורבו הפגיעות בהם. במדינות שהשתתפו בלחימה (כמו מצרים), ההשפעה הייתה ישירה וקשה על מצב היהודים. לא רק שהן כעסו על שקרה לאחיהם הערבים (הפלסטינים), השלטון המקומי והתושבים המקומיים בכל ארץ ראו ביהודים שחיו בקרבם אויבים ובוגדים. בשל כך, הם החלו בהפגנת יחס עויין ואלים שהתבטא בפרעות כלפי היהודים שחיו בארצות אלו, עד כדי סכנת חיים, דבר שגרם ליהודים לעזוב מחשש לחייהם.
- השפעת 'הליגה הערבית' – הליגה הערבית השתמשה בשנאה לישראל וליהודים כגורם מאחד של העולם הערבי. מגמה זו התחזקה במהלך מלחמת העצמאות, והיה איחוד כלל ערבי נגד הישות הציונית. ביוני 1946 ובספטמבר 1947 כונסו שתי ישיבות בוועדה המדינית של הליגה הערבית, בהן הוחלט לפגוע ביהודים שחיו במדינות ערב באמצעות שלילת אזרחותם, החרמת רכושם ועוד.

השפעת מלחמת העצמאות על יהודי עיראק :

עיראק הייתה חברה בליגה הערבית והתנגדה לתוכנית החלוקה של האו"ם, ואף סייעה לפלסטינים כשהצטרפה למלחמת העצמאות ב-1948. מצבם של יהודי עיראק החרף כאשר פליטים ערבים רבים, שברחו מא"י בזמן המלחמה, החלו להגיע לבגדד. כשהגיע לבגדד, החרומו השלטונות רכוש של יהודים. יהודים אמידים נדרשו לתרום כספים עבור המאבק של הפלסטינים. בנוסף, נאסר על יהודים לצאת מעיראק. חלקם פוטרו ממשורותיהם ועסקיהם הכלכליים נפגעו. הקהילה היהודית עברה טלטלה גדולה כאשר בספטמבר 1948 הוצא להורג שאפיק עֶדֶס, יהודי אמיד שהואשם כי, כביכול, מכר ציוד צבאי לישראל. עם הקמת מדינת ישראל, המשטר העיראקי החל לרדוף אזרחים יהודים באשמת פעילות ציונית שהייתה לא חוקית. על יהודי עיראק הוטלו הגבלות שונות כמו: איסור כניסה לבתי ספר, לבתי חולים ועוד. כל יהודי שביקש לעלות לישראל הסתכן בעונש מוות.

שאלה 13

סעיף א'

המניעים של סוריה ומצרים לתקוף את ישראל באוקטובר 1973, היו :

- הרצון להחזרת השטחים – מצרים וסוריה רצו להחזיר לעצמן את השטחים שאיבדו במלחמת ששת הימים (סיני והגולן) בשנת 1967.

- **השבת הכבוד (הרצון לנקום) – במלחמת ששת הימים צבאות ערב נחלו תבוסה קשה מידי צה"ל. חילות האוויר הערבים הושמדו בעודם על הקרקע, והמלחמה הוכרעה תוך שישה ימים. מדינות ערב ביקשו להחזיר לעצמן את הכבוד האבוד ולנקום בישראל בעקבות ההפסד במלחמת ששת הימים.**
- **קיפאון בתהליך המדיני – נשיא מצרים, אנואר סאדאת, ניסה לגרום לישראל לסגת מהשטחים שמצרים איבדה במלחמת ששת הימים (תעלת סואץ וחצי האי סיני), באמצעות משא ומתן כדי להגיע להסכם מדיני עם ממשלת ישראל. ממשלת ישראל חשה בלתי מנוצחת, זלזלה בנשיא הטרי של מצרים וסירבה להתפשר (היו מספר ניסיונות למשא ומתן שנכשלו). **משהמשא ומתן היה במבוי סתום (לא התקדם), סאדאת ביקש לפתוח במלחמה מול ישראל כדי לחזק את מעמדו בקרב העם המצרי, בידיעה שהוא מסוגל להחזיר את השטחים הכבושים לשליטה מצרית או כדי להראות לישראל ששליטתה בשטחים הכבושים היא בעיה ביטחונית ולא נכס ביטחוני. לעומת מצרים, מבחינת נשיא סוריה, חאפז אל-עסד האופציה הצבאית הייתה האופציה היחידה במאבק עם ישראל להחזיר את רמת הגולן ואת הכבוד הלאומי.****

הסיבות שבגללם הופתעה ישראל בפרוץ מלחמת יום הכיפורים:

- **'הקונספציה' – אגף המודיעין של צה"ל פעל לפי תפישת ביטחון שכונתה מאוחר יותר - 'הקונספציה'. עיקרה של תפיסה זו – הסבירות למלחמה בין ישראל למדינות ערב היא נמוכה ביותר. כלל הידיעות המודיעיניות שהתקבלו בצה"ל לא גרמו לדרג הבכיר – ראש אמ"ן, הרמטכ"ל ושר הביטחון – לסגת מ-'הקונספציה'. 'הקונספציה' התבססה על מספר הנחות יסוד:**
  - א. סוריה תצא למלחמה בישראל רק בשיתוף פעולה עם מצרים בשל חולשתה הצבאית. מצרים וסוריה יצאו למלחמה רק אם יוכלו להביס את ישראל, משום שזו מטרתן. מכיוון שהן מודעות לעוצמתו של צה"ל, הסבירות שיצאו למלחמה היא נמוכה מאוד כי הם אינם ערוכים למלחמה לפני 1975 מבחינת כוחן הצבאי (וגם כי אין להם מענה מול העליונות האווירית של צה"ל). הנחה זו התעלמה מהציוד הצבאי המתקדם שקיבלו המצרים והסורים מבריה"מ (טילים מסוגים שונים, ארטילריה, טנקים, מטוסים ועוד). בנוסף, לרצון של מצרים לשבור את הקיפאון המדיני באמצעות מלחמה, ולא דווקא להשמיד את ישראל.**
  - ב. במידה וצבאות ערב יצאו למלחמה, אגף המודיעין הישראלי יוכל להתריע 48 שעות מראש על מנת לגייס כוחות מילואים. הנחה זו התעלמה מהשאננות של הדרג הבכיר, שלא הכריז על גיוס מילואים גם כאשר הועברו אליו ידיעות מודיעיניות מוקדמות.**
  - ג. במידה ואכן מצרים תצא למלחמה, קו המוצבים של צה"ל שנקרא 'קו בר-לב' שמוקם על שפת תעלת סואץ בבסיסי בשילוב כוחות שריון יעמוד מול הפלישה המצרית, לפחות עד שכוחות המילואים יגיעו. הנחה זו התעלמה מהחידושים הטכנולוגיים של הצבא המצרי שבאו לידי ביטוי בצליחת תעלת סואץ ופגיעה בכל המוצבים ב"קו בר-לב".**
  - ד. צה"ל הסתמך על הצלחתו המרשימה של חיל האוויר הישראלי במלחמת ששת הימים, והמשיך בביצור החיל, מתוך אמונה שחיל האוויר יכריע גם במלחמה הבאה. אולם במלחמת יום הכיפורים גרמו טילי קרקע אוויר של הצבא המצרי לאבדות כבדות לחיל האוויר הישראלי בימיה הראשונים של המלחמה.**

- **פעולות ההטעיה של מצרים וסוריה – צבאות ערב הסוו את פעולות ההיערכות למלחמה שלהם כתרגילי אימונים נרחבים. בנוסף, מצרים וסוריה יצרו מראית עין של חילוקי דעות בין שתי המדינות, ולא של שיתוף פעולה. בעקבות תפיסת 'הקונספציה', פעולות הסתרה אלה היו מוצלחות מאוד ותאמו להנחות של ראשי מערכת הביטחון.**

- **אופוריה ושננות בחברה הישראלית, במערכת הביטחון ובממשלה – בעקבות הניצחון במלחמת ששת הימים, צה"ל נתפס כבלתי מנוצח, הן בעיני החברה והן בעיני ראשי הדרג הצבאי והדרג המדיני. במשפט שאמרה ראש ממשלת ישראל גולדה מאיר ימים ספורים לפני תחילת מלחמת יום הכיפורים: "מצבנו מעולם לא היה טוב יותר". הדבר הוביל לזלזול בכוונות וביכולות של מדינות ערב, ולאמונה מופרזת ביכולתו של צה"ל לנצח בקלות. בנוסף, ההנהגה המדינית בראשותם של גולדה מאיר ומשה**

דיין התייחסה באדישות מרובה להצהרותיו של סאדאת, בדבר שלום או מלחמה, והעדיפה לשמור על קיפאון ביחסיה עם העולם הערבי. אווירת היהירות והזלזול באויב הביאה לידי כך, שהמודיעין הישראלי פָּרַש כל אות המצביע על מלחמה כלא יותר מאשר מהלך שנועד להטעות את מדינת ישראל. **שאננות זו גרמה לצה"ל להגיע לא מוכן מבחינת כוחות מילואים שגויסו מאוחר מדי (יום לפני המלחמה), מבחינת תוכניות צבאיות והערכות מודיעין אמתיות מהשטח, ומבחינת ציוד צבאי (כולל מחסני חירום) למלחמת יום הכיפורים.**

סעיף ב'

- **אבדות בנפש** – צה"ל סבל מיותר מ-2,500 הרוגים, יותר מ-7,000 פצועים, כ-300 שבויים ועשרות נעדרים. ההתמודדות עם השכול הייתה קשה ביותר והטיפול בשבויים ונעדרים הפך לנושא מרכזי בציבור הישראלי. הוקם מרכז מיוחד לאיתור השבויים והנעדרים.
- **אובדן כלי מלחמה** – חיל האוויר איבד כ-100 מטוסים וחיל השריון איבד כ-500 טנקים. יכולת הלחימה של צה"ל נפגעה קשות, ולקח לו שנים להתאושש מבחינה כלכלית (משבר במשק הישראלי כתוצאה מהוצאות הביטחון שגדלו).
- **ניצחון צבאי** – לקראת סוף המלחמה הסתמן ניצחון ישראלי בכל שדות הקרב ובכל החזיתות. בצפון צה"ל כבש בחזרה את השטחים שנפלו בידי הסורים, הדף את הצבא הסורי ואף נכנס לתוך סוריה ונעצר כ-40 ק"מ מדמשק. בדרום צה"ל הצליח להדוף את הצבא המצרי, להגיע לגדה המערבית של תעלת סואץ, ונעצר במרחק של 101 ק"מ מקהיר. למרות ההפתעה, צה"ל הוכיח את יכולתו הצבאית ושינה את מהלך המלחמה. בכך הבהיר למדינות ערב את חוסנה הצבאי של מדינת ישראל.
- **חרם הנפט ולחץ כלכלי על מדינות המערב** – ארגון מדינות ערב המפיקות נפט הודיע, בעיצומה של המלחמה, על הפחתת ייצור הנפט בחמישה אחוזים, עד שישראל תיסוג מהשטחים הכבושים. בשלב הבא הופסקה לחלוטין מכירת הנפט לארה"ב, בשל תמיכתה בישראל. המדינות המפיקות נפט הוכיחו שוב את כוחן להשפיע על היציבות הכלכלית על מדינות המערב שיש להן קשרים דיפלומטיים עם מדינת ישראל (או שתמכו בה).

השפעה של תוצאות אלה על מדינת ישראל בתחום החברתי-פוליטי –

השפעות בתחום החברתי:

- **מחאה ציבורית** – בתום המלחמה החלה החברה הישראלית להתמודד עם האירועים שקדמו לה, ובעיקר עם אירועי המלחמה עצמה, שכונתה בפי הלוחמים **"המחזל"**. את החברה הישראלית שטף גל של זעם ומרירות, ועדויות של חיילים וכתבות בעיתונים הפנו **אצבע מאשימה כלפי הדרגים הבכירים במדינה**. בחברה הישראלית חל **שֶׁבֶר מוסרי**, וערכי היסוד החברתיים, כמו האמונה במנהיגות המדינית והצבאית, התערערו ועמדו למבחן. המלחמה יצרה זעזוע עמוק בחברה הישראלית. בעקבות מחדלי המלחמה כמו תנועות מחאה והפגנות רבות כנגד השלטון, בראשות חיילים שחזרו מהמלחמה (בין יוזמי המחאה היה **סרן מוטי אשכנזי**, שפיקד על מעוז "בודפשט" בצפון תעלת סואץ המעוז היחיד שלא נפל בידי המצרים). למרות שיועדת 'אגרנט' לא הגישה מסקנות נגד הדרג המדיני, **המחאה הובילה לבסוף להתפטרות ראשת הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין**. את הממשלה החדשה הרכיב **יצחק רבין**, ואת משה דיין החליף **שמעון פרס**, כשר הביטחון.
- **קיטוב חברתי בענייני חוץ וביטחון** – **הוקמה תנועת 'גוש אמונים'** שפעלה להתיישבות נרחבת בשטחים כבושים כדי למנוע את החזרתם. מנגד, **הוקמה תנועת 'שלום עכשיו'** שקראה לוותר על שטחים לערבים תמורת שלום.

- שינויים במפה הפוליטית – ועדת אגרנט לא פיטרה את הדרג המדיני, אך ראשת הממשלה ושר הביטחון התפטרו בעקבות המחאה הציבורית. למרות החלפת אנשי הממשלה, הביקורת הציבורית והמחאה כלפי מפלגת ה'מערך' (כיום מפלגת העבודה) המשיכו, מפני שהיא נתפסה כאחראית למחדלי המלחמה ולתוצאותיה. מה שהוביל לעליית מפלגת 'הליכוד' לשלטון (לראשונה מאז קום המדינה) בראשות מנחם בגין בבחירות של שנת 1977.
  - היחסים עם מצרים – בעקבות השבת הכבוד המצרי במלחמה ורצון להתקרב למדינות המערב וארה"ב, הגיע נשיא מצרים, אנואר סאדאת, לבקר בישראל (1977). מטרת הביקור הייתה להתחיל במשא ומתן בין המדינות. משא ומתן זה הסתיים עם חתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים ב-1979 בתיווך ארה"ב.
  - תלות דיפלומטית של ישראל בארה"ב – תוצאות המלחמה והתערבותה של ארצות הברית בהסכמי הפרדת הכוחות הגבירו את התלות של ישראל בארה"ב בזירה הבינלאומית. ארה"ב הפכה למתווכת בין ישראל ומצרים.
- מעורבות ארצות הברית במזרח התיכון השפיעה על תוצאותיה והשלכותיה של מלחמת יום הכיפורים בכך שבעקבות השפעת מזכיר נשיא ארה"ב – הנרי קיסינג'ר, ובלחץ ממשלת ישראל – נשיא ארה"ב (ריצ'רד ניקסון) החליט לסייע לישראל ב"רכבת אווירית" (מבצע "ניקל גראס" / "מנוף") של ציוד צבאי חדשני, כלי נשק, תחמושת ואספקה לצה"ל החל מה-14/10/1973 ועד לסיום המלחמה. דבר זה היה משמעותי ביותר לבלימת כוחות ערב ולניצחון הישראלי במלחמה. הסיבה לסיוע, חשיבות הקשר עם ישראל להמשך השפעתה של ארה"ב במזרח התיכון (ובלימת בריה"מ). תוצאות המלחמה הביאו לתלות דיפלומטית של ישראל בארה"ב הן בתחום הביטחוני והם בתחום הדיפלומטי.